

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.132:004:343.8

О.В. Батюк,
М.П. Климчук

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ОСОБУ ЗАСУДЖЕНОГО ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Зроблено спробу розкрити особливості використання інформації про особу засудженого під час розслідування злочинів, вчинених у місцях позбавлення волі.

Ключові слова: *інформація, особа, засуджений, жаргон, татуювання, місце позбавлення волі.*

Постановка проблеми. Для отримання повної та достовірної інформації від осіб, які раніше відбували покарання у місцях позбавлення волі, під час розкриття та розслідування злочинів співробітникам правоохоронних органів необхідно пам'ятати про те, що на цю категорію осіб впливає тюремна субкультура, і значна кількість осіб, звільнених з місць позбавлення волі, на все життя залишилися під впливом цієї субкультури. Ці особи далеко не завжди здатні адекватно реагувати на спроби входження в спілкування з боку сторонніх осіб. Натрапивши на негативну реакцію, громадяни мають право перервати свої спроби поспілкуватися з особами, які раніше відбували покарання у місцях позбавлення волі. Але слідчий не має права обмежуватися марними спробами отримання інформації, значущої для розслідування конкретного злочину.

Стан дослідження. Лише окремі аспекти використання тактичних прийомів під час допиту були предметом досліджень таких науковців, як А.І. Алексєєв, Д.А. Корєцький, І.В. Шмаров.

Метою статті є розкриття особливостей використання інформації про особу засудженого під час розслідування злочинів, учинених у місцях позбавлення волі.

Виклад основних положень. Певними знаннями і навичками встановлення контакту з особами, які раніше відбували покарання у місцях позбавлення волі, мали досвідчені слідчі, які передавали свої знання молодим співробітникам. Однак останніми роками кадровий апарат слідчих підрозділів сильно помолодшав, і досвідчених співробітників у ньому можна перелічити на пальцях. Якщо зважати на те, що у слідчих підрозділах при органах внутрішніх справ працюють в основному фахівці, що не мають слідчого стажу понад п'ять років, то становище в цих слідчих підрозділах можна визнати складним. Як нам видається, співробітник, який не знає особливостей формування тюремної субкультури, не зможе налагодити психологічний контакт із представником цієї субкультури.

Якщо на допиті особа, що належить до тієї категорії, про яку йдеться і яка підозрюється у вчиненні злочину, переконується в тому, що вона фактично викрита у скоєному, то, як правило, ця особа дає показання і надалі сприяє діяльності слідчого.

Зазначимо, що часто слідчий не має достатньо часу для того, щоб вивчити особу допитуваного, тому йому на допомогу приходять особиста спостережливість і знання найбільш характерних прикмет, які свідчать про причетність допитуваного до кримінального світу. Про це, зокрема, можна зробити висновок, аналізуючи промову, інтонацію, жести, міміку, поведінку допитуваного. Не менш інформативними є і татуювання на тілі допитуваного.

Правильні висновки можуть бути засновані на знанні кримінальної та тюремної субкультури.

Проводячи дослідження щодо використання інформації про особу під час розслідування злочинів, вчинених у місцях позбавлення волі, особливе значення, на наш погляд, має класифікація осіб засуджених. У науковій літературі пропонуються класифікаційні поділи засуджених:

- засуджені, які визнали вину, позитивно себе зарекомендували, але виявили нейтральне ставлення до виправлення (відбувають покарання у звичайних умовах);

- засуджені, які визнали вину, розкаялися в злочині, позитивно себе зарекомендували, що виявили прагнення регулювати свою поведінку і достроково звільнитися (переводяться в полегшені умови утримання);

- засуджені, які не визнали вину, не розкаялися у вчиненні злочинів, зарекомендували себе злісними порушниками режиму;

– засуджені, що виношують наміри вчинити злочин або виявили себе лідерами негативних угруповань, або дотримуються злочинських традицій;

– особливо небезпечні засуджені;

– засуджені, які мають відхилення у психіці або мають заразні захворювання: туберкульоз, СНІД тощо (містяться в лікувальних в'язницях чи лікарнях) [1, с. 23].

За ступенем ідентифікації зі злочинним світом виділяються чотири неформальні категорії засуджених: засуджені, які ідентифікують себе зі злочинним світом («блатні»); засуджені, які нейтрально ставляться до злочинного світу («мужики»); засуджені, які негативно ставляться до злочинного світу («активісти»); засуджені, відкинуті самим злочинним світом («скривджені» і «опущені») [2, с. 33].

На наш погляд, цей поділ на неформальні категорії найбільш влучний. Засуджені ділять себе на субкультурні групи залежно від моделі поведінки, якою керується особа, опинившись у місцях позбавлення волі (заперечення, нейтралітету, пристосування і деперсоналізації).

Субкультурна група засуджених, які заперечують соціальну ізоляцію, в тюремній субкультурі має різні назви (блатні, свояки, шляхові, порядні або правильні арештанти).

Нині в теорії кримінології розрізняють «старих злодіїв» і «нових злодіїв» [3, с. 651].

У кримінальній субкультурі постійно триває прихована боротьба між «реформаторами» (злочинними авторитетами, багато з яких купили звання злодіїв у законі) і «традиціоналістами» – злодіями в законі старої формації (їх ще називають непманськими злодіями). Злодії в законі старої формації вимагають неухильного дотримання злочинського закону, не бажають «лізти» в політику, категорично відкидають будь-яку співпрацю з владою. Нова генерація злочинних авторитетів, своєю чергою, вимагає пристосування до існуючої реальності, допускає співпрацю з владою в інтересах злочинних співтовариств. Нині між традиціоналістами і реформаторами спостерігається хитке перемир'я, хоча між ними періодично відбуваються розбірки. Тут необхідно зазначити, що позиції «злодіїв в законі» та «традиціоналістів» останнім часом значною ослабли. Їм дедалі більше відводиться почесна роль арбітрів, королів без королівств [4, с. 8].

«Злодії в законі» уходять до тієї категорії засуджених, яка відрізняється високим ступенем нормативного самоконтролю. Вони зму-

шені постійно зіставляти свої дії та вчинки з нормами злочинної субкультури [5, с. 452].

«Нові злодії» є лідерами організованих злочинних організацій та угруповань. Хоча неправильно було б їх називати «новими злодіями», оскільки рід їх злочинної діяльності не має нічого спільного з крадіжками, норми «злодійського закону» ними не дотримуються, а «злодіями в законі» вони називають себе через наявність якогось романтичного ореолу навколо цього титулу.

Ще одне елітне «звання» – «положенець». Мабуть, ця назва обумовлена статусом злочинця, який перебуває в становищі «злодія в законі» і володіє його повноваженнями. «Положенець» – кримінальний авторитет, призначений «злодієм у законі» або групою «злодіїв» [6, с. 260–261].

Обсяг повноважень у «положенця» майже такий же, як у «злодія в законі», але він не має права вирішального голосу під час прийняття рішення злодіями в законі.

До «авторитетів» засуджені відносять злочинців, які мають дотримуватися неформальних норм і мають високий особистий статус серед засуджених, які заперечують соціальну ізоляцію.

Це поняття має подвійний смисл. З одного боку, слово «авторитет» використовується як збірне поняття для позначення «злодія в законі», «положенця», «наглядача» та інших впливових осіб у кримінальному середовищі. З іншого боку, «авторитет» – це засуджений, який консулює і надає допомогу неформальним лідерам асоціальної частини засуджених. «У касті блатних є головний – пахан, авторитет. При «пахані» – щось на кшталт політбюро, кілька блатних, кожен з яких займається своєю справою: один доглядає за «мужиками», інший – відповідає за общак, третій – ще за чим-небудь. Їх теж можуть називати «авторитетами».

Ця група відрізняється високою криміногенністю і соціальним паразитизмом. Соціальний паразитизм обумовлює і модель поведінки, якою керується ця група засуджених «в'язниця – дім рідний», де не треба нічого робити, де безкоштовно нагодують, одягнуть і нададуть притулок.

Засуджені, що пристосувалися до соціальної ізоляції, також представляють неформальну еліту, цілі якої збігаються з цілями адміністрації. Це був варіант пристосування в умовах соціальної ізоляції, для полегшення умов відбування покарання, якнайшвидшого звільнення.

Серед «активістів», тобто засуджених, що пристосувалися до соціальної ізоляції, можна виділити: ідейних «активістів»; простих «активістів»; прихованих «активістів»; нестійких «активістів».

Ідейний «активіст» – це засуджений, який відкрито, активно і добровільно допомагає адміністрації установи попереджати і розкрити правопорушення.

Простий «активіст» – це засуджений, який виконує роботу, що засуджується неформальними нормами. Існують повинності, на які ярлик «активіст» прикріплюється автоматично.

Прихований «активіст» – це особа, яка таємно співпрацює з представниками адміністрації у справі попередження та розкриття правопорушень. До прихованих «активістів» належать особи, які, як правило, входять до інших субкультурних груп, але виконують окремі доручення представників адміністрації.

Нестійкі «активісти» – це «активісти», які в минулому входили до субкультурної групи засуджених та заперечують соціальну ізоляцію. У тюремній субкультурі їх називають по-різному: «Відмінною особливістю цього типу взаємодії є, насамперед, консолідація керівників самодіяльних формувань з лідерами угруповань з поведінкою негативною спрямованістю. У неформальному співтоваристві засуджених така консолідація визначається терміном «крилаті блатні» [7, с. 39].

Ще однією субкультурною групою, яку варто розробляти у процесі розслідування злочину, є засуджені, що змирилися із соціальною ізоляцією, – «мужики». У юридичній літературі представників цієї групи засуджених називають «нейтральними». «Найчисленніша група серед засуджених, так звані «нейтральні», вони «тягнуть» план, становлять ту саму «мовчазну більшість», яка схвалює політику тієї групи, яка створює їм умови для безконфліктного існування, дозволяє користуватися обсягом благ, які є в інших» [8, с. 81].

Отже, можна зробити висновок, що ця група відрізняється низькою криміногенністю, вона складається з декількох соціальних груп, яким чужа тюремна субкультура, але для спокійного відбуття покарання вони лояльні до вимог формальних і неформальних норм. Унаслідок цього до них зазвичай прихильно ставлять як «зłodійські авторитети», так і адміністрація УВП. За своїм становищем «мужики» не мають права втручатися у вирішення конфліктів, що виникають між «зłodіями» і «фраєрами». Скаржитися на образу «мужики» можуть тільки «зłodієві в законі», якщо останній відсутній, то особі, залишеній «зłodієм» за себе («наглядачеві») [5, с. 455].

І останньою субкультурою групою є засуджені, деперсоналізовані в умовах соціальної ізоляції («відторгненні»). Це особи, не адаптовані до умов виправних закладів. Життя їх у злочинному світі обмежене низкою заборон, які принижують їх людську гідність і роблять їх своєрідними вигнанцями.

Ця група з'явилася в місцях позбавлення свободи в 30-х роках: «Становище в 30-40 роках відрізнялося від описаного тільки тим, що «розбещення» не вимагало зазвичай спеціальної процедури залицяння, досить було пригрозити ломом, саме тоді гомосексуальним розбещенням піддавалися багато малолітніх дітей, яких за тодішніми законами поміщали в загальні табори з 12-річного віку» [9, с. 21].

За іншими даними, мужолозтво набуло поширення з кінця 4-х років. Аналіз обставин надзвичайних подій, що виникли в пенітенціарних установах в кінці 40-х і початок 50-х років, свідчить, що половина з них трапилася саме в результаті прагнення кримінальників-рецидивістів вести паразитичний спосіб життя за рахунок інших. Вони користувалися своїми звичайними прийомами: побиттям, іноді вбивствами, а найчастіше – здійсненням насильницьких актів мужолозтва. Останній привів до появи нової категорії ув'язнених, яка в злочинному середовищі називалася по-різному: «ображеними», «опущеними», «дівками». Їм неписаними правилами заборонялося сидіти в одній камері з іншими засудженими, їсти за одним столом з «людьми» («зłodіями», «мужиками», «фраєрами»), виконувати певні види робіт. [10, с. 15–26]. Хоча сексуальне насильство засуджені один щодо одного застосовували завжди: «Говорячи про тюремні розваги, згадаю і мужолозтво, вельми поширене здавна в тюрмах і на каторзі (а нині і в таборах)», оскільки його не може не бути в одностатевих колективах, члени якого не обтяжені норавливістю [9, с. 27].

Про причини сексуального насильства докладно писав Ю.М. Антонян: «Жертвами такого жорстокого та принизливого ставлення можуть бути особи, які вчинили сексуальні злочини проти дітей і підлітків, їх вбивства, нанесення їм тяжких тілесних пошкоджень, що сприяли правоохоронним органам або мають родичів в цих органах; займаються мужолозтвом в пасивній формі; порушують правила особистої гігієни в силу інтелектуальної недостатності, соматичних захворювань; помічені в дворушництві або крадіжці речей або продуктів харчування у інших засуджених. Виганятися з середовища злочинців можуть навіть люди з жіночними рисами обличчя або тіла, просто слабкі за характером і фізично, які не здатні протистояти загрозам

і насильству. Усі вони утворюють строго ізольовану групу відкинутих» [11, с. 6].

Терпимість засуджених один до одного в колоніях суворого і особливого режиму виражається в наявності проміжних і субкультурних груп.

Зауважимо, що в процесі вивчення особи засудженого під час розслідування злочинів у місцях позбавлення волі також важливим елементом, на який варто слідчому звернути особливу увагу, є татуювання, жаргон і клички, вивчення і розуміння яких мають велику цінність для співробітників правоохоронних органів під час розкриття та розслідування злочинів.

Незнання тюремної субкультури співробітниками ОВС, які щоденно стикаються зі злочинним елементом, обумовлює і відповідне ставлення до татуювань. На жаль, оперативні працівники та слідчі далеко не завжди використовують татуювання як ключ до розшуку та вивчення особи підозрюваних та обвинувачуваних. Як показує досвід, у татуюваннях міститься багато інформації, яка має велике значення в успішній організації розшуку і слідства [12, с. 4].

Ч. Лоброзо зауважував, що, безперечно, татуювання, як і інші типові риси злочинців, можна зустріти і серед звичайних людей, але серед них немає такого великого відсотку, немає розповсюдженості цього явища. У звичайної людини не спостерігається особливого відбитку цинізму, безладного, нерозумного марнославства злочинцем [13, с. 75].

Для розпізнання особи, яка відбувала покарання у місцях позбавлення волі, насамперед, має значення кримінальне татуювання, яке, як правило, наноситься у місцях позбавлення волі [14, с. 51].

За визначенням Л.Г. Броннікова, «татуювання – це наколоті на тілі різного роду малюнки, тексти, символічні елементи, пам'ятні дати і візерунки» [12, с. 10].

Більш удалим вважається визначення Р.С. Белкіна: «Татуювання – нанесення малюнків наколюванням і втиранням в шкіру фарбувальних речовин» [15, с. 223].

У злочинному світі татуювання мають не тільки специфічний, часто прихований сенс, але й нові назви. Так, В.Ю. Шепітько вказує на такі назви татуювання в злочинному середовищі, як «картинка», «наколка», «прошивка», «регалка» [16, с. 110–111]. В.Ф. Пирожков указує, що виділяються три типи татуювань: «регалки», «портачки», «нахабні» [17, с. 76].

– регалки (регалії – відзнака) – наносять зазвичай «еліті» злочинного світу фахівці-художники за допомогою сучасних інструментів та дефіцитних фарбувальних речовин (закордонної туші, барвників тощо). Вони відрізняються високою якістю малюнка і нормами «злочинського життя», що відповідає статусу особи;

– портачки (партачити – псувати) – це, як правило, самоділки, виготовлені «кустарно» (в поняттях злочинного середовища) за допомогою підручних засобів та інструментів у порушення «злочинської етики». Їх відрізняє низька художність і примітивність якості малюнків і невідповідність їх змісту статусу особистості в кримінальній ієрархії;

– нахабні (або ганебні) – це татуювання, зроблені злочинцем насильно (нахабно) або під загрозою застосування сили, що виконують функцію ганебного клейма (стигми). Вони наносяться за будь-які провини, відступництво від «злочинської віри», а також особам «нижчого стану» злочинного світу [4, с. 9].

Мода на татуювання у злочинному середовищі зберігалася приблизно до середини 80-х років. Нині мода на кримінальні татуювання минула. Останнім часом татуювання наносять собі здебільшого неповнолітні в'язні, причому, часто не знаючи, який зміст вони несуть. Крім того, значна частина молоді роблять «імпортні» татуювання, тобто татуювання, які зовсім не означають щось причетне до кримінальної субкультури». Залежно від мотивів нанесення татуювання, в літературі розрізняють різні його види: релігійне (обрядове), побутове, пам'ятне, декоративне (художнє), кримінальне та інші. В.А. Сас виділяє три основні групи татуювань: декоративно-побутове, наслідувальне-блатне та кримінальне (набувається, як правило, в місцях позбавлення волі) [14, с. 51].

Найбільш повно мотиви нанесення татуювань злочинцями в місцях позбавлення волі відобразили польські дослідники. Вони виділяють:

– бажання мати на шкірі мотив, який подобався б цій людині і міг би сподобатися її оточенню як на свободі, так і у виправній установі;

– потреба висловитися за допомогою знаків, що є формою комунікації в злочинному середовищі, що підтверджують приналежність до цієї спільноти;

– вплив оточення, в якому особа перебуває в хвилини бездіяльності, а також в періоди актуалізації моди на татуювання; така ситуація впливає на виконання мотивів, які є «модними»;

– відображення суспільної стратифікації, що панує як у виправній установі, так і на волі в злочинному середовищі; деякі з цих зразків наносяться добровільно, деякі – під тиском оточення;

– внутрішній бунт проти вимушеної ситуації, в яку потрапив ув'язнений, в результаті такої ситуації виникають мотиви і гасла, що символізують протест, боротьбу і обіцянку помститися гнобителям;

– задоволення еротичних потреб за допомогою виконання мотивів непристойного характеру, або тих, що символізують секс;

– задоволення естетичних потреб за допомогою виконання модних і захоплюючих мотивів;

– біографічні дані, які реєструють найбільш важливі події в житті цієї особи [17, с. 139].

Вітчизняні науковці (А.І. Капітанський та В.І. Литвин) шляхом систематизації дослідженого ними «кримінального» татування за його змістовним значенням виокремили 26 основних «блоків сигнальної інформації про особу злочинця»: відомості персонографічного характеру (дата народження; рік засудження і звільнення з місць позбавлення волі; номери виправно-трудова установ, в яких засуджений відбував покарання; місцевість, в якій відбував покарання); соціальне становище (сирота, без певного місця проживання, жебрак тощо); пам'ятні події у житті засудженого («прописка в зоні», прийняття злочинської «присяги» тощо); ставлення до злочинських правил та звичаїв (підтримка «воровської» ідеї, відмова від суспільно корисної праці, протидія адміністрації установи тощо); етапи злочинної діяльності засудженого (кількість судимостей, строк позбавлення волі); вид режиму (загальний, посилений, суворий, особливий, відбування покарання у тюрмі), на якому відбував покарання засуджений; вид виправно-трудова установи (виховно-трудова колонія, виправно-трудова колонія, колонія-поселення, тюрма), в якій відбував покарання засуджений; склад вчиненого злочину (хуліганство, крадіжка, пограбування тощо); злочинну спеціалізацію та кваліфікацію (крадій, грабіжник, конокрад, «ведмежатник», «гастролер», «кидала» тощо); спосіб та місце вчинення злочину засудженим; наявність злочинного досвіду; статус у злочинній ієрархії («вор в законі», «авторитет», «пахан», «музик» тощо); належність до конкретного злочинного угруповання; причини злочинного образу життя; наявність негативних звичок (алкоголік, наркоман тощо); сексуальну орієнтацію; ставлення до оточуючих (презирство, підозрілість, агресія); особистісні якості (сміливий, жорстокий, незалежний, хитрий тощо); особистісні поведінкові

установки (злісне порушення режиму утримання, схильність до втечі з місць позбавлення волі, зупинення чи продовження злочинної діяльності); ставлення до соціальних інститутів та норм (держави, законів, правоохоронних органів тощо); психологічний стан (скорбота, надія, безвихідність тощо); естетичні уподобання; ставлення до релігії, віросповідання [18, с. 21–22].

Проте, як слушно зазначає А.П. Гель, цей перелік інформації про особу засудженого – носія татуювання – не є вичерпним і може бути продовжений, що обумовлюється існуванням розмаїття варіацій «кримінального» татуювання [19, с. 119].

Якщо татуювання наносяться в різні періоди, то причини нанесення татуювань можуть бути найрізноманітніші. Першою причиною може бути задоволення естетичних потреб за допомогою виконання модних і захоплюючих мотивів (наприклад, зображення пірата або жінки), причому, татуйований не завжди знає сенс татуювання. Таким мотивом може бути відображення соціальної стратифікації (зірки на колінах, що означає «не стану на коліна», або зірки на плечах, що означає «не одягну погони»). А третьою причиною може бути відображення біографічних даних (зображення собору з відповідною кількістю куполів, де собор позначає покарання у вигляді позбавлення волі, а кількість куполів – кількість років, проведених у місцях позбавлення волі за цей термін). Можна вказати і на такий мотив нанесення татуювання, як бажання приховати або знищити зовнішній вигляд або смислове навантаження татуювання, знищити помітну прикмету.

На думку деяких учених, класифікувати зміст кримінальних татуювань украй проблематично [20, с. 49]. Ми повністю поділяємо цю точку зору, тому що важко класифікувати фантазію художника і потенційного власника кримінального татуювання. Цим пояснюється наявність кількох класифікацій кримінальних татуювань.

На нашу думку, найбільш повною є класифікація Ю.П. Дубягіна. Вона охоплює:

- чоловічі та жіночі портрети, голови, фігури, окремі частини тіла, очі, комбіновані зображення людей і поєднання малюнків;
- числа, точки, аббревіатури, слова і словосполучення, тексти, а також тексти з ілюстраціями, імена, іноземні написи;
- птахи, орли, орли-символи, тварини, комахи, метелики, жуки-символи, павуки-символи, змії-символи;
- сюжети на теми легенд, міфів, «картини» відомих художників, книги;

– храми, церкви, монастирі, хрести (хрести з розп'яттям), могили, пам'ятники-символи, факели-символи, дзвони-символи, ліки святих, ангели, амури;

– холодна зброя (ножі, кинджали, стріли), вогнепальна (револьвери і т. д.).

– атрибути гангстерської тематики (літаки, гармати), професійної тематики (знаряддя виробництва тощо);

– місяць, зірки, погони, еполети;

– сонце, сонце з променями, півколо сонця до лінії горизонту, серп;

– рослини: квіти, дерева, листя тощо;

– комбіновані поєднання (троянди і ґрати, троянди і руки, троянди і колючий дріт);

– морська символіка, маяки, якір, якір із рятувальним колом, якір і прапор тощо; піратська тематика, черепи і кістки;

– символи наркоманів і гомосексуалістів: карти, гроші, пляшки, шприци, їх комбінації і поєднання з текстами.

Незважаючи на те, що класифікація Ю.П. Дубягіна є найбільш повною, в ній не відображені деякі кримінальні татуювання. Так, у ній не зазначено татуювання низької якості, так звані «портачки», заштриховані татуювання, татуювання-прикраси (персні), татуювання-псевдоприкраси (наручники, кайдани).

Хоча кримінальна і тюремна субкультура останнім часом зазнали серйозних змін, низка сучасних учених продовжує відносити татуювання до обов'язкового атрибуту кримінального світу.

Локалізація татуювань і їх вигляд різний, що підтверджується і даними дослідженням [21, с. 23].

Наприклад: «смерть з косою» – засуджений за особливо тяжкий злочин; персні на правому безіменному пальці – означає схильність до створення злочинної групи; п'ять точок на лівій кисті – перебував у місцях позбавлення волі; «ангел на хмарі, а в руках дзвін» – відбув термін до дзвінка; тюремна решітка, троянда і кинджал – термін за хуліганство у ВТК; руки в кайданах, що тримають троянду – 18 років зустрів у ВТК; павук у павутині – татуювання наркоманів; кіт – корінний мешканець в'язниці; вітрильник – гастролер (іноді число вказує на кількість судимостей) та ін.

Отже, на відміну від інших особливих прикмет кримінальне татуювання може бути джерелом такої значної за обсягом інформації, яка дозволяє отримати відомості не тільки про фізичні властивості

особи – ознаки її зовнішності та їх особливості, а й про інші (соціальні, психологічні властивості та ознаки особи тощо).

Ставлення до кличок, як і до інших елементів кримінальної субкультури, суттєво змінилося. Ось як ставилися до кличок злочинці за часів культу особи: «Вибір клички – невід’ємний акт переходу в злочинський світ (своєрідний «постриг»). Кожен злочинець має кличку, він татує її або її символ на тілі і не змінює її навіть тоді, коли вона стає відомою кримінальному розшуку, коли це явно шкодить йому, коли завдяки їй стають відомими всі його старі судимості. Більшість кличок свідчить про будь-які переваги злочинця, і тільки в якості покарання за злочинцем затверджується кличка, яка його губить і не дає піднятися складними сходами злочинної ієрархії на шкоду всім його зусиллям» [22, с. 357]. Клички мають практично всі. Кличка, як правило, дається одна на все життя, але трапляються випадки, коли засуджений має декілька кличок, кожна з яких відображає щось своє в його характері, манері поведінки. Позбутися від присвоєної клички дуже важко, практично неможливо. Водночас спостерігається таке явище, як зміна клички. Зазвичай кличку змінюють, якщо підвищується або знижується статус засудженого в кримінальній «табелі про ранги» [17, с. 147]. Зараз немає такого трепетного ставлення до клички.

З уваги на актуальність кличок у тюремній субкультурі можна виділити таку класифікацію кличок засуджених:

1. Залежно від статусу клички бувають:
 - а) престижні (елітні) («король», «золотий», «цар» і т.д.);
 - б) нейтральні («білий» (не має татуювань), «розписаний» (має багато татуювань), «цвях» (злочин-одиначка) і т.д.);
 - в) клички-образи, ганебні клички («бацила», «глиста», «криса» і т.д.);
2. За походженням:
 - а) клички, похідні від імені, прізвища, по батькові («ворон» – Воронов, «коваль» – Кузнецов і т.д.);
 - б) клички, що відображають психологічні особливості особи («шизик», «дурень» і т.д.);
 - в) клички, що відображають фізичні особливості особистості («лопух», «міліція», «очкарик» і т.д.);
 - г) клички, що відображають біографічні дані особи («хохол», «узбек» тощо).

Престижні клички даються авторитетним засудженим. Як правило, це засуджені, які посідають або посідали в кримінальному світі

верхні щаблі. Найбільш типовими престижними кличками є дворянські титули: «граф», «князь», «барон»; назва дорогоцінних каменів і металів («золотий», «діамант»). Також до престижних кличок слід відносити похідні від імен та по батькові. У місцях позбавлення волі, як і у великих колективах (школа, армія), звичним є звернення один до одного за прізвиськом. Звернення на ім'я або по батькові показує про шанобливе ставлення і тому слід розглядати кличку, похідну від імені або по батькові, як престижну.

Нейтральні клички не відображають статус особи в злочинній субкультурі, вони можуть бути найрізноманітнішими (похідними від прізвиська, відображати психологічні та фізичні особливості, біографічні дані особи).

Клички-образи і ганебні клички не трапляються серед осіб, що належать до еліти злочинного світу. Клички-образи даються в основному за особливості зовнішності і характеру (похідними від прізвиська; свідчити про психологічні і фізичні особливості особи). Ганебна кличка присвоюється за грубе порушення неформальних норм (наприклад, «криса» – за крадіжку особистих речей іншого засудженого).

До специфічних функціональних ознак людини, які виявляються під час її діяльності, належить також вживання особами, які раніше перебували у місцях позбавлення волі, особливої мови – «злочинного (кримінального) жаргону» та застосування «мови злочинних жестів» як засобів комунікації у злочинному середовищі. У злочинців існує старовинний спосіб передавати свої думки жестами. На це обґрунтовано звертають увагу В.С. Кузьмичов та Ю.В. Москвін, зазначаючи, що комунікативна сфера злочинної діяльності функціонує відповідно до загальних правил спілкування між людьми. Водночас, цій діяльності притаманні виключно свої, специфічні правила і засоби комунікації, до яких можна віднести своєрідний злочинний жаргон і лексикон, різноманітні татуювання, які мають конкретний зміст і спрямованість, певні манери поведінки, правила «злочинного» спілкування тощо [23, с. 65].

Висновки. Зауважимо, що інформація про особу засудженого, що використовується у процесі розслідування злочину у місцях позбавлення волі, може міститися у матеріалах архівної кримінальної справи про злочин, розслідування якого стало підставою для винесення обвинувального вироку та засудження особи до покарання у виді позбавлення волі. Така кримінальна справа після закінчення судового розгляду по суті, винесення обвинувального вироку та набрання ним законної сили, зберігається в архіві того суду, який розглядав кримінальну

справу у першій інстанції. Строки та порядок зберігання розглянутих судами кримінальних справ, у яких вироки набрали законної сили, визначаються відомчими нормативними актами Міністерства юстиції України.

-
1. Южанин В. Прием осужденных в исправительные учреждения: как оптимально его организовать / В. Южанин // Преступление и наказание. – 1999. – № 7. – С. 23.
 2. Блохин Ю.И. Организационно-правовые меры нейтрализации негативного влияния групп осужденных отрицательной направленности в тюрьмах: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юр. наук: спец. 12.00.08. / Ю.И. Блохин. – Ростов-на-Дону, 1999. – 23 с.
 3. Долгова А.И. Криминология / А.И. Долгова. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 1999. – 272 с.
 4. Александров Ю.К. Очерки криминальной субкультуры / Ю.К. Александров. – М.: Права человека, 2002. – 110 с.
 5. Гаврилин Ю.В. Криминалистическая методика расследования отдельных видов преступлений: курс лекций / Ю.В. Гаврилин, Н.Г. Шурухнов. – М.: Изд-во Книжный мир, 2004. – 480 с.
 6. Кудрявцев В.Н. Криминология / В.Н. Кудрявцев, В.Е. Эминов. – М.: Юристъ, 1997. – 512 с.
 7. Белоус Г.Н. Особенности взаимодействия осужденных в условиях лишения свободы / Г.Н. Белоус, В.А. Верещагин, А.И. Мокрецов // Личность преступника и исполнение уголовных наказаний: сборник научных трудов. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1991. – С. 39.
 8. Хохряков Г.Ф. Парадоксы тюрьмы / Г.Ф. Хохряков. – М.: Юрид. лит, 1991. – 224 с.
 9. Чалидзе В. Уголовная Россия / В. Чалидзе. – М.: Изд-во Терра, 1990. – 400 с.
 10. Анисимков В.М. Тюрьма и ее законы / В.М. Анисимков. – Саратов: СГАП, 1998. – 105 с.
 11. Антонян Ю.М. Что же такое лишение свободы? / Ю.М. Антонян // Личность преступника и исполнение уголовных наказаний: сборник научных трудов. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1991. – С. 6.
 12. Бронников А.Г. Татуировки осужденных. Их классификация и криминалистическое значение: альбом (учебно-популярное пособие) / А.Г. Бронников. – М.: Динамо, 1980. – 233 с.
 13. Ломброзо Ч. Новейшие успехи науки о преступнике / Ч. Ломброзо. – СПб., 1892. – 160 с.
 14. Сас В.А. Одержання і використання інформації про татуювання як один з проявів екзогенних пігментацій шкіри людини при підготовці і проведеної слідчих дій / В.А. Сас // Право України. – 2000. – № 9. – С. 49–53.

15. Белкин Р.С. Криминалистика: учебный словарь-справочник / Р.С. Белкин. – М.: Юристъ, 1999. – 268 с.

16. Шепитько В.Ю. Криминалистика: курс лекций / В.Ю. Шепитько. – Х.: Одиссей, 2003. – 352 с.

17. Пирожков В.Ф. Законы преступного мира молодежи (криминальная субкультура): научно-популярное издание / В.Ф. Пирожков. – Тверь: Приз, 1994. – 320 с.

18. Капитанский А.И. Литвин В.И. Искусство криминальной татуировки. Книга-альбом. – К.: Логос, 1998. – 116 с.

19. Гель А.П. Криміналістичний аспект дослідження особи засудженого до позбавлення волі: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. / А.П. Гель. – К.: Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, 2002. – 244 с.

20. Егоров Р.И. Дао татуировки / Р.И. Егоров. – М.: Изд-во ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 208 с.

21. Алферов Ю.А. Пенитенциарная социология: аудиовизуальная диагностика (татуировки, жаргон, жесты): учебное пособие. – в 2-х ч. / Ю.А. Алферов. – Домодедово: РИПК МВДРФ, 1994. – Ч. 2. – 205 с.

22. Лихачев Д.С. Черты первобытного примитивизма воровской речи. Словарь тюремно-лагерно блатного жаргона (речевой и графический портрет советской тюрьмы) / [Д.С. Лихачев, Д.С. Балдаев, В.Н. Белько, И.М. Юсупов]. – М.: Края Москвы, 1992. – 368 с.

23. Кузьмічов В. Криміналістичне вивчення злочинної діяльності / В. Кузьмічов, Ю. Москвін // Право України. – 1999. – № 5. – С. 65–67.

Батюк О.В., Климчук М.П. Использование информации об осужденному во время расследования пре ступлений, совершенных в местах лишения свободы.

Сделана попытка раскрыть особенности использования информации о лице осужденного во время расследования преступлений совершенных в местах лишения свободы.

Ключевые слова: информация, лицо, осужденный, жаргон, татуировка, места лишения свободы.

Batiuk O.V., Klimchuk M.P. Use of information about convicted person during investigation of crimes committed in places of imprisonment.

An attempt to expose the features of the use of information about the convicted person during investigation of crimes committed in the places of imprisonment is made.

Key words: information, person, convict, jargon, tattoo, places of imprisonment.

Стаття надійшла 27 січня 2012 р.